

UCHWAŁA NR III/13/2018
RADY POWIATU WYSOKOMAZOWIECKIEGO

z dnia 20 grudnia 2018 r.

**w sprawie uchwalenia Powiatowego Programu Rozwoju Pieczy Zastępczej w Powiecie
Wysokomazowieckim na lata 2019- 2021**

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2018 r. poz. 995, 1000, 1349 i 1432) w związku z art. 180 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2018 r. poz. 998, 416, 1076 i 1544) uchwała się, co następuje:

§ 1. Uchwała się Powiatowy Program Rozwoju Pieczy Zastępczej w Powiecie Wysokomazowieckim na lata 2019-2021 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Wysokomazowieckiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY RADY
Dorota Łapiak

Załącznik do

Uchwały Nr III/13/2018 Rady

Powiatu

Wysokomazowieckiego z dnia

20 grudnia 2018 r.

**POWIATOWY PROGRAM
ROZWOJU PIECZY ZASTĘPCZEJ
W POWIECIE WYSOKOMAZOWIECKIM
NA LATA 2019-2021**

Opracowanie:
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
w Wysokiem Mazowieckiem

Wysokie Mazowieckie, 2018 r.

SPIS TREŚCI:

I.	WSTĘP	3
II.	PODSTAWY PRAWNE	5
III.	ZADANIA POWIATU W ZAKRESIE WSPIERANIA RODZINY I SYSTEMU PIECZY ZASTĘPCZEJ	6
IV.	ORGANIZATOR RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ	8
V.	REALIZACJA POWIATOWEGO PROGRAMU ROZWOJU PIECZY ZASTĘPCZEJ W POWIECIE WYSOKOMAZOWIECKIM W LATACH 2016-2018	10
VI.	CHARAKTERYSTYKA I ANALIZA RODZIN ZASTĘPCZYCH W POWIECIE WYSOKOMAZOWIECKIM	12
VII.	CHARAKTERYSTYKA INSTYTUCJONALNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ ..	14
VIII.	USAMODZIELNIANIE WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ	15
IX.	CELE PROGRAMU	16
X.	HARMONOGRAM REALIZACJI ZADAŃ	17
XI.	LIMIT RODZIN ZASTĘPCZYCH ZAWODOWYCH NA LATA 2019- 2021.....	20
XII.	ODBIORCY PROGRAMU	21
XIII.	REALIZATORZY PROGRAMU	22
XIV.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	22
XV.	MONITORING REALIZACJI PROGRAMU	22
XVI.	PODSUMOWANIE	23

I. WSTĘP

Rodzina, jako podstawowa komórka życia społecznego jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym dziecka. Jest ona wspólnotą naturalną, opartą na miłości i wolnym wyborze dwóch osób pragnących dawać początek życiu i uzupełniać się we wzajemnej miłości. Rodzina to nie tylko i wyłącznie środowisko wychowawcze, to także najbliższe człowiekowi środowisko życia, zaspokajania najbardziej podstawowych jego potrzeb. Dlatego też matka i ojciec powinni rozumieć, jaka na nich ciąży odpowiedzialność, winni zdawać sobie sprawę z wielkiego wpływu rodziny na rozwój ich dziecka, na kształtowanie jego osobowości i uczynić wszystko, co leży w ich mocy, aby ich środowisko rodzinne tchnęło pogodną i serdeczną atmosferą wychowawczą, atmosferą szczerości i zaufania. Działalność na ich rzecz powinna koncentrować się przede wszystkim na ochronie ich praw, wyrównywaniu szans życiowych poprzez ułatwianie dostępu do oświaty, systemu ochrony zdrowia, wypoczynku oraz asekurowaniu w obliczu ryzyka i różnych zagrożeń życiowych. Pomoc powinna w miarę możliwości doprowadzić do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin poprzez przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych przy wykorzystaniu własnych środków i możliwości.

Jednak niekiedy dochodzi do niewłaściwego wypełniania funkcji przez naturalną rodzinę i wówczas zachodzi potrzeba ograniczenia jej autonomii i podjęcie interwencji na rzecz najlepiej pojętego interesu dziecka.

Sytuacje kryzysowe w rodzinach mogą wywoływać różne czynniki, np. sieroctwo, ubóstwo, złe warunki mieszkaniowe, brak pracy, alkoholizm i inne uzależnienia, przemoc, ciężkie choroby somatyczne i psychiczne, niezaradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych, emigracja za pracą, niedostosowanie społeczne, czy skutki przedwczesnego macierzyństwa. Zastąpienie dziecka wychowania w rodzinie własnej poprzez stworzenie warunków zbliżonych do tych, które istnieją w normalnie funkcjonującej rodzinie i zapewnienie funkcjonowania poza rodziną biologiczną - to idea zastępczych form opieki. Pierwszeństwo wśród nich ma opieka rodzinna, a wśród niej - obok rodzin adopcyjnych, rodzinnych domów dziecka - rodzina zastępcza. Osoby przyjmujące dziecko w charakterze rodziny zastępczej nie zastępują w sensie prawnym jego rodziców naturalnych. Nie powstaje więc prawne pokrewieństwo pomiędzy dzieckiem, a przybranymi rodzicami. Na rodzicach naturalnych spoczywa dalej obowiązek alimentacyjny. Niejednokrotnie rodzice zachowują wobec dziecka niektóre obowiązki i uprawnienia wynikające z władzy rodzicielskiej. Z reguły też rodzice zachowują prawo do utrzymywania osobistych kontaktów z dzieckiem. Mówiąc

bardziej obrazowo, dziecko nadal należy do swojej rodziny naturalnej, jest jej członkiem. Jeśli rodzice zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej, i to nawet z powodu trwałej przeszkody w jej wykonywaniu, to nadal istnieje pewna szansa na jej przywrócenie. Umieszczenie w rodzinie zastępczej nie stanowi przeszkody prawnej do przywrócenia władzy rodzicielskiej, i to niezależnie od tego, jakie były przyczyny ingerencji sądu.

Zgodnie z ustawą z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t. j. Dz. U. z 2018 r., poz. 998 z późn.zm.) w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców biologicznych, dziecko umieszcza się w pieczy zastępczej, którą organizuje powiat. System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców.

W celu usprawnienia systemu pieczy zastępczej, przepisy ustawy nałożyły na powiat obowiązek opracowania i realizacji 3-letniego powiatowego programu dotyczącego rozwoju pieczy zastępczej, zawierającego między innymi coroczny limit rodzin zastępczych. Uchwałą Nr XX/142/2012 Rady Powiatu Wysokomazowieckiego z dnia 20 grudnia 2012 roku został przyjęty do realizacji Powiatowy Program Rozwoju Pieczy Zastępczej na lata 2013-2015. Następnie Uchwałą Nr XV/131/2016 Rady Powiatu Wysokomazowieckiego z dnia 4 lipca 2016 roku przyjęto kolejny Powiatowy Program Rozwoju Pieczy Zastępczej na lata 2016-2018, który realizowany był przez Organizatora Rodzinnej Pieczy Zastępczej – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wysokiem Mazowieckiem, a którego okres obowiązywania upływa z dniem 31.12.2018 roku, wobec czego zachodzi konieczność przyjęcia nowego dokumentu na kolejny 3 - letni okres programowania.

Niniejszy Program jest kontynuacją działań podjętych w dotychczas obowiązującym Programie Rozwoju Pieczy Zastępczej w Powiecie Wysokomazowieckim.

Założone w programie cele służą rozwojowi pieczy zastępczej zapewniającej każdemu dziecku całkowicie lub częściowo pozbawionemu opieki rodziców, umożliwienie stabilnego i bezpiecznego środowiska wychowawczego. Należy podkreślić, że władze Powiatu Wysokomazowieckiego zapewniają miejsca w pieczy zastępczej wszystkim dzieciom kierowanym na podstawie postanowienia sądu rodzinnego oraz przeznaczają na ten cel środki finansowe.

II. PODSTAWY PRAWNE

Rodzina i dziecko są chronione zarówno w ustawodawstwie polskim, jak i międzynarodowym. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 18 stanowi, że małżeństwo, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Kolejne artykuły konkretyzują to stwierdzenie, odnosząc je do różnych aspektów życia rodzinnego.

Podstawowym źródłem polskiego prawa rodzinnego jest Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy uchwalony dnia 25 lutego 1964 roku. W dokumencie tym unormowano problematykę zawierania i ustawiania małżeństw, stosunków majątkowych między małżonkami, obowiązków alimentacyjnych, pochodzenia dziecka, stosunków między rodzicami i dziećmi, instytucji przysposobienia, opieki i kurateli.

Najważniejszym aktem prawnym regulującym prawa dziecka jest Konwencja o Prawach Dziecka. Jej postanowienia dotyczące dziecka urodzonego, które nie ukończyło 18 roku życia, obejmują: prawa cywilne, prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania, prawo do wychowywania w rodzinie i kontaktów z rodzicami, prawa socjalne oraz kulturalne i polityczne. Konwencja ustanawia status dziecka oparty na założeniach, że dziecko jest samodzielnym podmiotem (ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną wymaga szczególnej opieki i ochrony prawnej) i jako istota ludzka wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności (rodzina jest najlepszym środowiskiem wychowania dziecka i wymaga ze strony państwa wsparcia). Tworząc system ochrony dziecka, kierowano się zasadą dobra dziecka (wszystkie działania podejmowane są w najlepiej pojętym interesie dziecka), zasadą równości (wszystkie dzieci, niezależnie od ich cech: koloru skóry, płci i narodowości, mają być równe wobec prawa), zasadą poszanowania praw i odpowiedzialności obojga rodziców za rozwój i wychowanie dziecka (ochronie podlega autonomia rodziny i prawa obojga rodziców do decydowania o sprawach dziecka) oraz zasadą pomocy państwa w zabezpieczeniu odpowiednich warunków socjalnych i zdrowotnych rodziny.

Od 01 stycznia 2012 roku weszły w życie nowe kierunki rozwiązań dotyczące pieczy zastępczej, tj. przejście zadań pieczy zastępczej z ustawy o pomocy społecznej do ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Głównym założeniem ustawy jest zorganizowanie skutecznej pomocy dla rodzin przeżywających trudności w opiekowaniu się i wychowaniu dzieci poprzez system wsparcia na poziomie gminy (asystenci rodzinni, rodziny wspierające, placówki opiekuńczo - wychowawcze wsparcia dziennego), a na poziomie

powiatu (organizator pieczy zastępczej, koordynatorzy, rodziny zastępcze, całodobowe placówki opiekuńczo - wychowawcze) oraz na poziomie samorządu województwa (ośrodki adopcyjne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, regionalne placówki opiekuńczo - terapeutyczne).

III. ZADANIA POWIATU W ZAKRESIE WSPIERANIA RODZINY I SYSTEMU PIECZY ZASTĘPCZEJ

Za organizację pieczy zastępczej odpowiada powiat.

Do zadań własnych powiatu należy:

- 1) opracowanie i realizacja 3-letnich powiatowych programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej, zawierających między innymi coroczny limit rodzin zastępczych zawodowych,
- 2) zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych,
- 3) organizowanie wsparcia osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze i regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, przez wspieranie procesu usamodzielnienia,
- 4) tworzenie warunków do powstawania i działania rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka i rodzin pomocowych,
- 5) prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz placówek wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym,
- 6) organizowanie szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka, i dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego oraz kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego,
- 7) organizowanie wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej, w szczególności przez tworzenie warunków do powstawania: grup wsparcia i specjalistycznego poradnictwa,
- 8) wyznaczanie organizatora rodzinnej pieczy zastępczej,
- 9) zapewnienie przeprowadzenia przyjętemu do pieczy zastępczej dziecku niezbędnych badań lekarskich,
- 10) prowadzenie rejestru danych, o którym mowa w art. 46,

- 11) kompletowanie we współpracy z właściwym ośrodkiem pomocy społecznej dokumentacji związanej z przygotowaniem dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej albo rodzinnym domu dziecka,
- 12) finansowanie:
 - a) świadczeń pieniężnych dotyczących dzieci z terenu powiatu, umieszczonych w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo – terapeutycznych, interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych lub rodzinach pomocowych, na jego terenie lub na terenie innego powiatu,
 - b) pomocy przyznawanej osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawcze lub regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne,
 - c) szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego oraz szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka oraz dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego,
- 13) sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie, w wersji elektronicznej, z zastosowaniem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 187 ust. 3 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- 14) przekazywanie do biura informacji gospodarczej informacji , o której mowa w art. 193 ust. 8 w/w ustawy.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy:

- 1) realizacja zadań wynikających z rządowych programów wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz rządowego programu, o którym mowa w art. 187a ust. 1 w/w ustawy,
- 2) finansowanie pobytu w pieczy zastępczej osób, o których mowa w art. 5 ust. 3
- 3) finansowanie dodatku wychowawczego i dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a w/w ustawy.

IV. ORGANIZATOR RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej jest wyznaczona przez starostę jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania.

Zgodnie z Zarządzeniem Nr 18/11 Starosty Wysokomazowieckiego z dnia 6 grudnia 2011 roku Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wysokiem Mazowieckiem zostało wyznaczone na organizatora rodzinnej pieczy zastępczej na terenie powiatu wysokomazowieckiego.

Do zadań organizatora rodzinnej pieczy zastępczej należy w szczególności:

- 1) prowadzenie naboru kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, rodziny zastępczej niezawodowej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka,
- 2) kwalifikowanie osób kandydujących do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka oraz wydawanie zaświadczeń kwalifikacyjnych zawierających potwierdzenie ukończenia szkolenia, opinię o spełnianiu warunków i ocenę predyspozycji do sprawowania pieczy zastępczej,
- 3) organizowanie szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka,
- 4) zapewnienie badań psychologicznych kandydatom do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka oraz rodzinom zastępczym i osobom prowadzącym rodzinne domy dziecka,
- 5) organizowanie szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, wydawanie świadectw ukończenia tych szkoleń oraz opinii dotyczącej predyspozycji do pełnienia funkcji dyrektora i wychowawcy w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego,
- 6) zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka szkoleń mających na celu podnoszenie ich kwalifikacji, biorąc pod uwagę ich potrzeby,
- 7) zapewnianie pomocy i wsparcia osobom sprawującym rodzinną pieczę zastępczą, w szczególności w ramach grup wsparcia oraz rodzin pomocowych,
- 8) organizowanie dla rodzin zastępczych oraz prowadzących rodzinne domy dziecka pomocy wolontariuszy,
- 9) współpraca ze środowiskiem lokalnym, w szczególności z powiatowym centrum pomocy rodzinie, ośrodkiem pomocy społecznej, sądami i ich organami pomocniczymi, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz z organizacjami społecznymi,

- 10) prowadzenie poradnictwa i terapii dla osób sprawujących rodzinną pieczę zastępczą i ich dzieci oraz dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej,
- 11) zapewnianie pomocy prawnej osobom sprawującym rodzinną pieczę zastępczą, w szczególności w zakresie prawa rodzinnego,
- 12) dokonywanie okresowej oceny sytuacji dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej,
- 13) prowadzenie działalności diagnostyczno-konsultacyjnej, której celem jest pozyskiwanie, szkolenie i kwalifikowanie osób zgłaszających gotowość do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, rodziny zastępczej niezawodowej oraz prowadzenia rodzinnego domu dziecka, a także szkolenie i wspieranie psychologiczno-pedagogiczne osób sprawujących rodzinną pieczę zastępczą oraz rodziców dzieci objętych tą pieczą,
- 14) przeprowadzanie badań pedagogicznych i psychologicznych oraz analizy, o której mowa w art. 42 ust. 7, dotyczących kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka,
- 15) zapewnianie rodzinom zastępczym zawodowym i niezawodowym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka poradnictwa, które ma na celu zachowanie i wzmocnienie ich kompetencji oraz przeciwdziałanie zjawisku wypalenia zawodowego,
- 16) zapewnianie koordynatorom rodzinnej pieczy zastępczej szkoleń mających na celu podnoszenie ich kwalifikacji,
- 17) przedstawianie staroście i radzie powiatu corocznego sprawozdania z efektów pracy,
- 18) zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających,
- 19) organizowanie opieki nad dzieckiem, w przypadku gdy rodzina zastępcza albo prowadzący rodzinny dom dziecka okresowo nie może sprawować opieki, w szczególności z powodów zdrowotnych lub losowych albo zaplanowanego wypoczynku.

V. REALIZACJA POWIATOWEGO PROGRAMU ROZWOJU PIECZY ZASTĘPCZEJ W POWIECIE WYSOKOMAZOWIECKIM W LATACH 2016-2018

Zadania określone w Powiatowym Programie Rozwoju Pieczy Zastępczej w Powiecie Wysokomazowieckim na lata 2016 – 2018 przyjętego Uchwałą Nr XV/131/2016 Rady

Powiatu Wysokomazowieckiego z dnia 4 lipca 2016 roku, w większości zostały zrealizowane w zakresie określonym w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej:

- 1) w Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Wysokiem Mazowieckiem funkcjonuje zespół do spraw rodzinnej pieczy zastępczej,
- 2) zatrudniono dwóch koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej do współpracy z rodzinami zastępczymi,
- 3) prowadzono promocję rodzicielstwa zastępczego oraz pozyskiwano kandydatów na rodziny zastępcze,
- 4) każdemu dziecku pozbawionemu opieki rodzicielskiej zapewniono pieczę zastępczą w rodzinach zastępczych oraz w placówkach opiekuńczo – wychowawczych, zarówno na terenie powiatu wysokomazowieckiego, jak i na terenie innych powiatów,
- 5) zapewniono rodzinom zastępczym szkolenia mające na celu podnoszenie ich kwalifikacji,
- 6) zapewniono pomocy i wsparcia osobom sprawującym pieczę zastępczą, w szczególności w ramach grup wsparcia,
- 7) zapewniono poradnictwo prawne i psychologiczne dla osób sprawujących rodzinną pieczę zastępczą oraz dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej,
- 8) współpracowano z instytucjami, organizacjami działającymi na rzecz dziecka i rodziny,
- 9) w 2017 roku z trzema funkcjonującymi rodzinami zastępczymi podpisano nowe umowy o pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej, z dwiema rodzinami zawarto umowy na czas od 01.04.2017 roku do 31.03.2021 roku, natomiast z jedną rodziną, z uwagi na sprawy osobiste zawarto umowę o pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej na czas od 01.04.2017 roku do 31.07.2017 roku,
- 10) rodziny zastępcze otrzymały przysługujące świadczenia na miesięczne utrzymanie dziecka w rodzinie zastępczej, a ponadto funkcjonujące rodziny zastępcze zawodowe otrzymywały wynagrodzenia i pozostałe świadczenia przysługujące zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, rodzinom zastępczym przyznawano dodatek wychowawczy, a także świadczenie Dobry Start,
- 11) zapewniano udział w szkoleniach, kursach oraz warsztatach podnoszących kwalifikacje zawodowe pracowników zajmujących się pomocą dziecku i rodzinie,
- 12) objęto wsparciem usamodzielnionych wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej, w szczególności w formach grup wsparcia,

- 13) udzielono pomocy w tworzeniu indywidualnych programów usamodzielnienia i ich realizacji,
- 14) udzielano pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie i zagospodarowanie dla osób usamodzielnianych,
- 15) podejmowano działania na rzecz aktywizacji rodzin naturalnych w celu powrotu dziecka do rodziny w ramach grup wsparcia.

W latach 2016 – 2018 przystąpiono do konkursu w ramach „**Programu asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej**” ogłaszanego przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Założeniem programu było wsparcie rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka przez rozwój sieci koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej zatrudnionych w powiatach. Każdego roku konkurs został rozstrzygnięty pozytywnie, w związku z czym Powiat Wysokomazowiecki otrzymywał dotację na dofinansowanie wynagrodzenia zatrudnionych koordynatorów.

VI. CHARAKTERYSTYKA I ANALIZA RODZIN ZASTĘPCZYCH W POWIECIE WYSOKOMAZOWIECKIM

W związku z wejściem w życie ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, od 1 stycznia 2012 roku nastąpił nowy podział rodzin zastępczych według, którego formami rodzinnej pieczy zastępczej są:

- 1) rodzina zastępcza:
 - a) spokrewniona,
 - b) niezawodowa,
 - c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna;
- 2) rodzinny dom dziecka,
- 3) rodziny pomocowe.

Zapisy w ustawie stworzyły nową definicję i rodzaje rodzin zastępczych.

Rodziny zastępcze:

- 1) **spokrewnione** - tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka - czyli dziadkowie i rodzeństwo dziecka,

- 2) **zawodowe lub niezawodowe** - tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka,
- 3) **rodziny pomocowe** – mogą sprawować opiekę nad dzieckiem w przypadku czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka.

Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka obejmuje się opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej wyznaczonego przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej.

Do zadań koordynatora należy w szczególności:

- 1) udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej,
- 2) przygotowanie, we współpracy z odpowiednio rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka oraz asystentem rodziny, a w przypadku gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny- we współpracy z podmiotem organizującym pracę z rodziną, planu pomocy dziecku,
- 3) pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu,
- 4) zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej,
- 5) zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających,
- 6) udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej,
- 7) przedstawianie corocznego sprawozdania z efektów pracy organizatorowi rodzinnej pieczy zastępczej.

Koordynator rodzinnej pieczy nie może mieć pod opieką łącznie więcej niż 15 rodzin zastępczych lub rodzinnych domów dziecka. W stosunku do rodzin zastępczych nie objętych opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, zadania koordynatora wykonuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej.

Dzieci częściowo, bądź całkowicie pozbawione opieki rodzicielskiej umieszczane są w rodzinach zastępczych bądź w placówkach opiekuńczo - wychowawczych. W pierwszej kolejności czynione są starania, aby dziecko umieścić w rodzinie zastępczej, a dopiero wówczas, gdy nie ma kandydatów na rodziców zastępczych dla danego dziecka, umieszczane jest ono w placówce opiekuńczo - wychowawczej.

Na terenie powiatu wysokomazowieckiego na dzień 30.12.2016 roku funkcjonowało **28** rodzin zastępczych, w których umieszczonych było **47** dzieci. Spośród tych rodzin – **18** to rodziny spokrewnione i przebywało w nich **30** dzieci, **7** to rodziny zastępcze niezawodowe i przebywało w nich **9** dzieci oraz **3** rodziny zawodowe, w których przebywało **8** dzieci.

Na dzień 31.12.2017 roku funkcjonowało **26** rodzin zastępczych, w których umieszczonych było **49** dzieci. Spośród tych rodzin – **17** to rodziny spokrewnione i przebywało w nich **29** dzieci, **7** to rodziny zastępcze niezawodowe i przebywało w nich **12** dzieci oraz **2** rodziny zawodowe, w których przebywało **8** dzieci.

Na dzień 31.10.2018 roku na terenie powiatu wysokomazowieckiego funkcjonowało **27** rodzin zastępczych, w tym **2** rodziny zastępcze zawodowe, **8** rodzin zastępczych niezawodowych oraz **17** rodzin zastępczych spokrewnionych. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych na dzień 31.10.2018 roku - **46**, w tym **28** dzieci w rodzinach spokrewnionych, **10** dzieci w rodzinach niezawodowych i **8** dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych.

VII. CHARAKTERYSTYKA INSTYTUCJONALNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

Instytucjonalna piecza zastępcza jest sprawowana w formie:

- 1) placówki opiekuńczo - wychowawczej (organem prowadzącym placówkę jest powiat lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania),
- 2) regionalnej placówki opiekuńczo - terapeutycznej (organem prowadzącym placówkę jest samorząd województwa lub podmiot, któremu samorząd województwa zlecił realizację tego zadania),
- 3) interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego (organem prowadzącym ośrodek jest samorząd województwa lub podmiot, któremu samorząd województwa zlecił realizację tego zadania).

Na terenie powiatu wysokomazowieckiego nie funkcjonuje placówka opiekuńczo - wychowawcza. W przypadku konieczności umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo - wychowawczej, Powiat Wysokomazowiecki po ustaleniu miejsca zawiera porozumienie w sprawie umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo - wychowawczej z innym powiatem, na którego terenie funkcjonuje placówka opiekuńczo - wychowawcza. Na dzień 31.10.2018 roku w placówce opiekuńczo - wychowawczej funkcjonującej na terenie innego powiatu przebywało **6** dzieci z terenu powiatu wysokomazowieckiego. Dzieci wychowywane w

placówce opiekuńczo - wychowawczej lub regionalnej placówce opiekuńczo - terapeutycznej po osiągnięciu pełnoletności stają się osobami usamodzielnianymi.

VIII. USAMODZIELNIANIE WYCHOWANKÓW PIECZY ZASTĘPCZEJ

Dzieci wychowywane w rodzinach zastępczych lub rodzinnych domach dziecka oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych po osiągnięciu pełnoletności stają się osobami usamodzielnianymi. Wybór usamodzielnienia należy zawsze do młodego człowieka w uzgodnieniu z opiekunem usamodzielnienia. Może dalej pozostać w rodzinie zastępczej kontynuując naukę, bądź opuścić rodzinę zastępczą i również kontynuować naukę. Osoba usamodzielniana, wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby, co najmniej na rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności.

Osoba, która po osiągnięciu pełnoletności opuściła rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo- wychowawczą typu rodzinnego i socjalizacyjnego jest objęta pomocą mającą na celu jej życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem przez pracę socjalną, jak również przez pomoc :

- na kontynuowanie nauki,
- na usamodzielnianie,
- na zagospodarowanie,
- w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych,
- w uzyskaniu zatrudnienia.

Warunkiem przyznania pomocy na kontynuowanie nauki i na usamodzielnienie jest złożenie wniosku oraz posiadanie zatwierdzonego indywidualnego programu usamodzielnienia, określającego w szczególności: zakres współdziałania osoby usamodzielnianej z opiekunem usamodzielnienia, sposób uzyskania przez osobę usamodzielnianą wykształcenia lub kwalifikacji zawodowych, pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz w podjęciu przez osobę usamodzielnianą zatrudnienia. Indywidualny program usamodzielnienia jest opracowywany przez osobę usamodzielnianą wspólnie z opiekunem usamodzielnienia, co najmniej na miesiąc przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności, a następnie jest zatwierdzany przez kierownika/dyrektora powiatowego centrum pomocy rodzinie.

Ogółem w 2016 roku **24** wychowankom rodzin zastępczych przyznawano pomoc na kontynuowanie nauki. Natomiast pomoc pieniężną na usamodzielnienie otrzymało **4**

wychowanków a pomoc na zagospodarowanie otrzymało 3 osoby.

W 2017 roku 29 wychowankom rodzin zastępczych udzielano pomocy na kontynuowanie nauki. Natomiast pomoc pieniężną na usamodzielnienie otrzymało 4 wychowanków a pomoc na zagospodarowanie otrzymało 4 osoby.

W okresie od 01.01.2018 roku do 31.10.2018 roku ogółem 22 wychowankom rodzin zastępczych wypłacano pomoc na kontynuowanie nauki. Pomoc pieniężną na usamodzielnienie otrzymało 7 wychowanków zaś pomoc na zagospodarowanie otrzymało 7 osób.

Usamodzielnieni wychowankowie rodzin zastępczych, którzy są objęci pomocą pieniężną, są monitorowani i wspierani w usamodzielnieniu przez tut. Centrum. Utrzymywany jest stały kontakt z usamodzielnianymi oraz opiekunami usamodzielnianych. Usamodzielnieni wychowankowie rodzin zastępczych to na ogół osoby niekonfliktowe, uczące się na miarę możliwości, umiejętnie rozporządzający otrzymywaną pomocą pieniężną. Wspierani są przez opiekunów oraz najbliższą rodzinę.

IX. CELE PROGRAMU

Cel główny:

Rozwój i doskonalenie systemu opieki nad dzieckiem przebywającym poza naturalnym środowiskiem rodzinnym oraz pomoc dzieciom objętym zastępczymi formami wychowania w przystosowaniu się do samodzielnego życia.

Cele szczegółowe:

1. Promocja i rozwój pieczy zastępczej.
 - 1) Funkcjonowanie zespołu do spraw rodzinnej pieczy zastępczej,
 - 2) Promocja rodzicielstwa zastępczego i pozyskiwanie kandydatów na rodziny zastępcze,
 - 3) Zapewnienie właściwej opieki i wychowania dzieciom pozbawionym częściowo lub całkowicie opieki rodziców,
 - 4) Wspieranie rodzin zastępczych w wypełnianiu ich funkcji oraz pomoc dzieciom umieszczonym w pieczy zastępczej w przewycięzaniu problemów opiekuńczo-wychowawczych.
 - 5) Podniesienie jakości świadczonych usług w zakresie pieczy zastępczej.
2. Wspieranie usamodzielnianych wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej.
 - 1) Tworzenie i realizacja programów usamodzielnienia,
 - 2) Wspieranie pełnoletnich wychowanków przebywających w pieczy zastępczej w ich

procesie usamodzielnienia,

- 3) Współpraca lokalnych służb na rzecz usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej.
3. Inicjowanie działań mających na celu umożliwienie powrotu dziecka do rodziny biologicznej:
- 1) Wspieranie rodzin dysfunkcyjnych lub zagrożonych dysfunkcjami w prawidłowym wypełnianiu swoich funkcji rodziny naturalnej,
 - 2) Współpraca lokalnych służb na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej.

X. HARMONOGRAM REALIZACJI ZADAŃ

1. Cel szczegółowy: Promocja i rozwój pieczy zastępczej			
Kierunki działania:	Zadania do realizacji w latach 2019-2021	Działania	Realizatorzy
1. Funkcjonowanie zespołu do spraw rodzinnej pieczy zastępczej.	Zadania wynikające z realizacji przepisów ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.	Wykonywanie zadań zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.	PCPR
2. Promocja rodzicielstwa zastępczego i pozyskiwanie kandydatów na rodziny zastępcze.	<p>1. Promowanie w środowisku lokalnym zastępczych form opieki w celu pozyskiwania kandydatów na rodziny zastępcze, zapoznanie z problematyką rodzicielstwa zastępczego.</p> <p>2. Zwiększenie liczby rodzin zastępczych w tym zawodowych zgodnie z limitem na lata 2019-2021.</p>	<p>1. Publikowanie artykułów w lokalnej prasie, ogłoszeń i informacji na stronie internetowej, ulotki.</p> <p>2. Organizowanie szkoleń dla kandydatów na rodziców zastępczych.</p> <p>3. Rozwój współpracy lokalnych instytucji działających na rzecz rodziny mającej na celu pozyskiwanie kandydatów do sprawowania zastępczych form opieki.</p>	PCPR, OPS

<p>3. Zapewnienie właściwej opieki i wychowania dzieciom pozbawionym częściowo lub całkowicie opieki rodziców.</p>	<p>Zadania wynikające z realizacji przepisów ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w tym określenie limitu rodzin zawodowych.</p>	<p>1. Poszukiwanie i tworzenie rodzinnych form pieczy zastępczej. 2. Poszukiwanie miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych 3. Przepływ informacji pomiędzy instytucjami współdziałającymi na rzecz rodziny.</p>	<p>Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie</p>
<p>4. Wspieranie rodzin zastępczych w wypełnianiu ich funkcji oraz pomoc dzieciom umieszczonym w pieczy zastępczej w przezwyciężaniu problemów opiekuńczo-wychowawczych.</p>	<p>1. Pomoc dzieciom umieszczonym w pieczy zastępczej oraz osobom tworzącym rodzinną pieczę zastępczą w przezwyciężaniu problemów związanych z opieką nad małoletnimi przebywającymi w pieczy zastępczej. 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi lokalnie na rzecz dziecka i rodziny.</p>	<p>Zapewnienie rodzinom i dzieciom umieszczonym w pieczy opieki koordynatora i bezpłatnej pomocy psychologicznej, pedagogicznej, socjalnej i prawnej.</p>	<p>PCPR, PPP organizacje pozarządowe</p>
<p>5. Podniesienie jakości świadczonych usług w zakresie pieczy zastępczej.</p>	<p>Doskonalenie zawodowe pracowników instytucji i organizacji zajmujących się pomocą dziecku i rodzinie.</p>	<p>Udział w szkoleniach, konferencjach, kursach oraz warsztatach podnoszących kwalifikacje zawodowe.</p>	<p>PCPR Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie</p>

2. Cel szczegółowy: Wspieranie usamodzielnianych wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej

Kierunki działania:	Zadania do realizacji w latach 2019-2021	Działania	Realizatorzy
1. Tworzenie i realizacja programów usamodzielnienia.	Objęcie wsparciem usamodzielnianych wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej.	Pomoc w tworzeniu indywidualnych programów usamodzielnienia i realizacja programów usamodzielnienia.	PCPR Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie
2. Wspieranie pełnoletnich wychowanków przebywających w pieczy zastępczej w ich procesie usamodzielnienia.	Podnoszenie przez usamodzielnianych wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej kwalifikacji zawodowych oraz kompetencji społecznych.	Przyznawanie pomocy na usamodzielnienie i kontynuowanie nauki oraz pomocy na zagospodarowanie.	PCPR Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie
3. Współpraca lokalnych służb na rzecz usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej.	Wspieranie wychowanków w procesie usamodzielnienia.	Pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, doradztwo zawodowe, grupy wsparcia.	PCPR, PUP Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie
3. Cel szczegółowy: Inicjowanie działań mających na celu umożliwienie powrotu dziecka do rodziny biologicznej			
Kierunki działania:	Zadania do realizacji w latach 2019-2021	Działania	Realizatorzy
1. Wspieranie rodzin dysfunkcyjnych lub zagrożonych dysfunkcjami w prawidłowym wypełnianiu swoich	Rozwój systemu wspierania rodziny naturalnej w środowisku.	1. Wzbudzanie i podtrzymywanie motywacji rodzin biologicznych do współpracy i uświadamianie rodzicom,	OPS, PCPR Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą

funkcji rodziny naturalnej.		że dzieci zawsze ich potrzebują i że to oni powinni stanowić oparcie dla domu niezależnie od sytuacji, w jakiej aktualnie sami się znajdują, prowadzenie grup wsparcia. 2. Pomoc w przywróceniu równowagi w rodzinie, uświadomienie rodzicom biologicznym oraz dzieciom ich ról społecznych i podjęcie obowiązków przypisanych tym rolom zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa.	dziecku i rodzinie
2. Współpraca lokalnych służb na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej	Wspieranie rodzin naturalnych podejmujących działania na rzecz powrotu dziecka do rodziny	Podejmowanie działań na rzecz aktywizacji rodzin naturalnych w celu powrotu dziecka do rodziny.	OPS, PCPR Wszystkie instytucje i organizacje zajmujące się pomocą dziecku i rodzinie

XI. LIMIT RODZIN ZASTĘPCZYCH ZAWODOWYCH NA LATA 2019-202

Zgodnie z art. 180 pkt 1 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadzono obowiązek zaplanowania i określenia corocznego limitu rodzin zastępczych zawodowych.

Na terenie powiatu wysokomazowieckiego obecnie funkcjonują 2 rodziny zastępcze zawodowe, które zostały utworzone w 2013 roku. Biorąc pod uwagę zapotrzebowanie w zakresie pozyskiwania rodzin zastępczych oraz liczbę dzieci dotychczas umieszczanych w pieczy zastępczej zakłada się ustalenie limitu rodzin zastępczych zawodowych na poziomie

przedstawionym w poniższej tabeli. Jednocześnie należy podkreślić, że założone limity mogą ulec zmianie w zależności od aktualnych potrzeb, zmieniającej się sytuacji oraz posiadanych środków finansowych.

Tabela Nr 1. Limit rodzin zastępczych zawodowych na terenie powiatu wysokomazowieckiego na lata 2019-2021

Lp.	Rok	Limit rodzin zastępczych zawodowych
1.	2019	3
2.	2020	4
3.	2021	4

Z rodziną zastępczą niezawodową spełniającą warunki do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, posiadającą opinię koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej oraz co najmniej 3-letnie doświadczenie jako rodzina zastępcza, prowadzący rodzinny dom dziecka lub pełniący funkcję dyrektora placówki opiekuńczo – wychowawczej typu rodzinnego, starosta zawiera, na wniosek tej rodziny, umowę o pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej w ramach limitu rodzin zastępczych zawodowych na dany rok kalendarzowy, określonego w 3-letnim powiatowym programie dotyczącym rozwoju pieczy zastępczej.

XII. ODBIORCY PROGRAMU

1. Dzieci przebywające w pieczy zastępczej.
2. Rodziny zastępcze i osoby prowadzące rodzinne domy dziecka.
3. Rodzice naturalni dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.
4. Osoby usamodzielniane.
5. Kandydaci do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, rodziny zastępczej niezawodowej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka oraz kandydaci do pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego.
6. Rodziny pomocowe sprawujące czasowo opiekę nad dzieckiem pozbawionym opieki rodziców.

XIII. REALIZATORZY PROGRAMU

Realizatorem Programu jest Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wysokiem Mazowieckiem jako organizator rodzinnej pieczy zastępczej przy współpracy:

- 1) rodzin zastępczych,
- 2) placówek opiekuńczo - wychowawczych,
- 3) policji,
- 4) miejskich i gminnych ośrodków pomocy społecznej,
- 5) sędziów i kuratorów sądu rejonowego wydziału rodzinnego,
- 6) poradni psychologiczno - pedagogicznej,
- 7) powiatowego urzędu pracy,
- 8) organizacji pozarządowych, szkół, kościołów, związków wyznaniowych i innych instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny.

XIV. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Działania zawarte w powiatowym programie rozwoju pieczy zastępczej finansowane będą ze środków własnych powiatu, środków samorządów gminnych zobowiązanych do współfinansowania wydatków za pobyt dzieci w pieczy zastępczej, środków innych powiatów zobowiązanych do zwrotu wydatków na dzieci umieszczone w pieczy zastępczej na terenie powiatu wysokomazowieckiego oraz dotacji celowych i środków pozabudżetowych pozyskiwanych z innych źródeł.

XV. MONITORING REALIZACJI PROGRAMU

1. Przedstawianie przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej corocznego sprawozdania z efektów pracy organizatorowi rodzinnej pieczy zastępczej.
2. Składanie zarządowi powiatu corocznego sprawozdania z działalności powiatowego centrum pomocy rodzinie.
3. Przedstawianie staroście i radzie powiatu corocznego sprawozdania z efektów pracy w zakresie pieczy zastępczej przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej.

Program ma charakter otwarty i będzie podlegał ewaluacji w zależności od pojawiających się potrzeb i możliwości finansowych powiatu w zakresie rozwoju pieczy zastępczej.

XVI. PODSUMOWANIE

W celu zapewnienia każdemu dziecku całkowicie lub częściowo pozbawionemu opieki rodziców, stabilnego, trwałego i rodzinnego środowiska wychowawczego, stworzony został Program rozwoju pieczy zastępczej, który funkcjonował będzie w oparciu o zasady dobrej współpracy wszystkich instytucji i organizacji zajmujących się tematyką pieczy zastępczej. Planowane działania zawarte w niniejszym programie uwzględniają konkretne formy wsparcia w ramach systemu pieczy zastępczej. Założenia Powiatowego Programu Rozwoju Pieczy Zastępczej, które nie zostaną zrealizowane w latach 2019 - 2021, będą uwzględnione w kolejnym programie.

PRZEWODNICZĄCY RADY
Dorota Lapiak